

НАСЛЕДСТВЕНОТО ФЕРМЕРСТВО: СИНЕРГИЧЕН ПАНЕЛ В ОБЩАТА СЕЛСКОСТОПАНСКА ПОЛИТИКА

Даниела Цвяткова

Институт по аграрна икономика – София, Селскостопанска академия

HEREDITARY FARMING: A SYNERGY PANEL IN THE COMMON AGRICULTURAL POLICY

Daniela Tsvyatкова

Institute of Agricultural Economics –Sofia, Agricultural Academy

DOI: <https://doi.org/10.36997/ARA2021.280>

Резюме

Използването на потенциала на земята и на природните ресурси от новите поколения в отделните райони са основна предпоставка и база за развитие на определен вид мултифункционално земеделие. То ще допринесе за обогатяване на селската икономика, за диверсификация на производството и съхраняване на културната идентичност на селските райони. Процесът на приемствеността следва да се разглежда като процес, а не като еднократно действие или събитие. Целта на изследването е да се анализира процеса на унаследяване във земеделското стопанство, като социално –икономически метод за заазване на жизнеспособността на селските райони. Анализът се основава на емпирични доказателства – казуси от фамилни стопанства и млади наследници в селските райони на България. Предаването на управлението на стопанството на следващото поколение трябва да се организира. В противен случай алтернативата е ясна: преселване от селските райони, бързо застаряващо население и недостатъчно млади хора, които да навлизат в този сектор. Съзнавайки значението на приемствеността, Общата селскостопанска политика осигурява обучение и финансиране за насърчаване на младите хора да се включат в селскостопанските дейности.

Ключови думи: *фамилно стопанство; младежко предприемачество; поземлени отношения*

JEL Класификация: *Q15, Q18*

Abstract

The use of the potential of the land and the natural resources of the new generations in the separate regions are the main prerequisite and basis for the development of a certain type of multifunctional agriculture. The process of continuity should be seen as a process and not as a one-off action or event. The aim of the study is to analyze the process of inheritance in agriculture, as a socio-economic method for ensuring the viability of rural areas. The analysis is based on empirical evidence - cases from family farms and young heirs in rural areas of Bulgaria. The transfer of farm management to the next generation must be organized. Otherwise, the alternative is clear: resettlement from rural areas, a rapidly aging population and insufficient young people to enter the sector. Recognizing the importance of continuity, the Common Agricultural Policy provides training and funding to encourage young people to engage in agricultural activities.

Keywords: *family farm; youth entrepreneurship; land relations*

JEL Classification: *Q15, Q18*

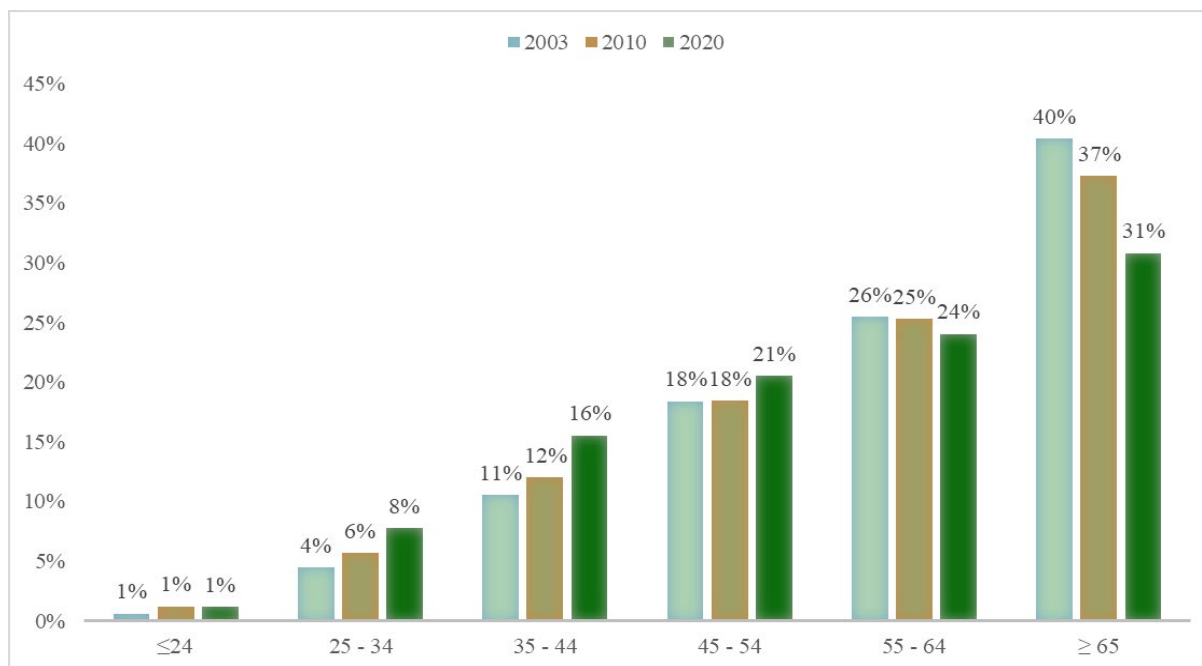
Фамилният бизнес е специфичен вид стопанска дейност, която е често ограничена по своя размер. В историческите периоди главно занаятчийските и земеделските дейности са били почти единственото средство за препитание. И в наши дни земеделието в България продължава да бъде предимно семеен бизнес.

Има различни схеми за наследяване на земята. До голяма степен те се формират от типа икономика, географската среда, бита, нравите и някои други особености на дадените общества. Най-значителният проблем, който никъде не е разрешен в достатъчна степен, е проблема с разпокъсването на земята при наследяването. Това е така, защото тук в най-голяма степен се сблъскват икономически и морално-етически елементи.

Включването на младите хора в собствеността на земеделски стопанства и развитие на малък бизнес е от жизнено важно значение за селските райони, тъй като в по-голямата част от тези райони селското стопанство продължава да бъде главната опора за развитие на икономическата дейност и социалната структура. Повечето земеделски стопани (и то представителите на по-възрастното поколение) считат, че е неприемливо да не обработват притежаваната от тях земя и да пропуснат възможността да произвеждат нещо, което може да подпомогне семействата им и да допринесе за спестяване на средства за покриване на други потребности. Това рационално поведение на голяма част от хората, живеещи на село, е не само мотив за проява на предприемачески дух, но е и потенциален източник на синергийни ефекти.

Редица автори (Glover, J., Reay, T., 2013) изтъкват диверсифицирането на бизнеса и семейният дълг като мотивиращи фактори на наследниците за продължаване на семейната традиция, въпреки че икономическата възвръщаемост е минимална. Фамилната ферма се възприема и сантиментално за съхранение на семейните ценности, и унаследено право на собственост (бизнес). То следва да се разбира като особен вид „споразумение между родители и наследници“. Обикновено тези договорености са „устни и неформални“.

Статистическите данни показват ясно общо намаляване на броя на младите селскостопански производители и процес на изоставяне на селскостопанската дейност, въпреки че селските райони предоставят нови възможности, от които могат да се възползват младежите, живеещи в тези райони.

Източник: МЗХГ

Фигура 1. Възрастова структура на управители на земеделски стопанства

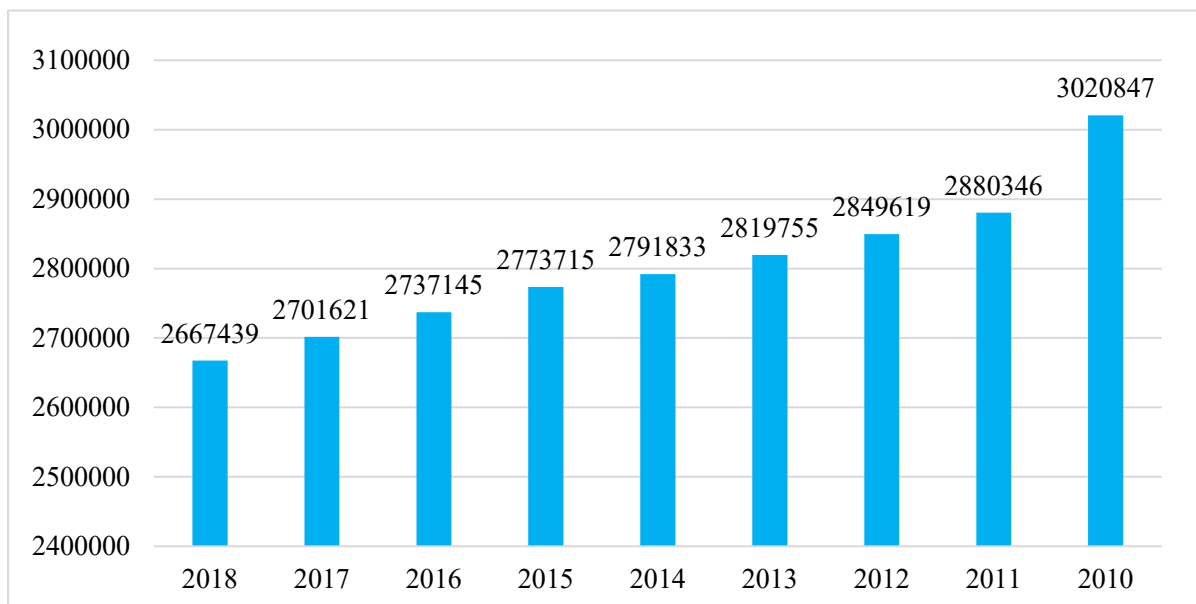
В държавата все още липсва ясното осмисляне на факта, че изборът на младите хора за това дали да останат в България или да емигрират, оказва значително влияние не само върху техния личен живот, но върху икономиката и цялото общество, както в средносрочен, така още повече в дългосрочен план.

Селските райони все още не успяват да привлекат инвестиции с висока добавена стойност, да създават достатъчно работни места за квалифицирани млади специалисти, търговията и услугите също не са ефективни поради малкия брой жители и ниската покупателна способност.

Процесът на унаследяване е свързан с придобиване на нови знания, умения, управленчески подходи и стратегии на младите селскостопански производители. Резултатите от направено проучването показват, че въпреки предимно неземеделското образование на наследниците, приемствеността на семейния бизнес се приема, като дълг за продължаване на семейната традиция.

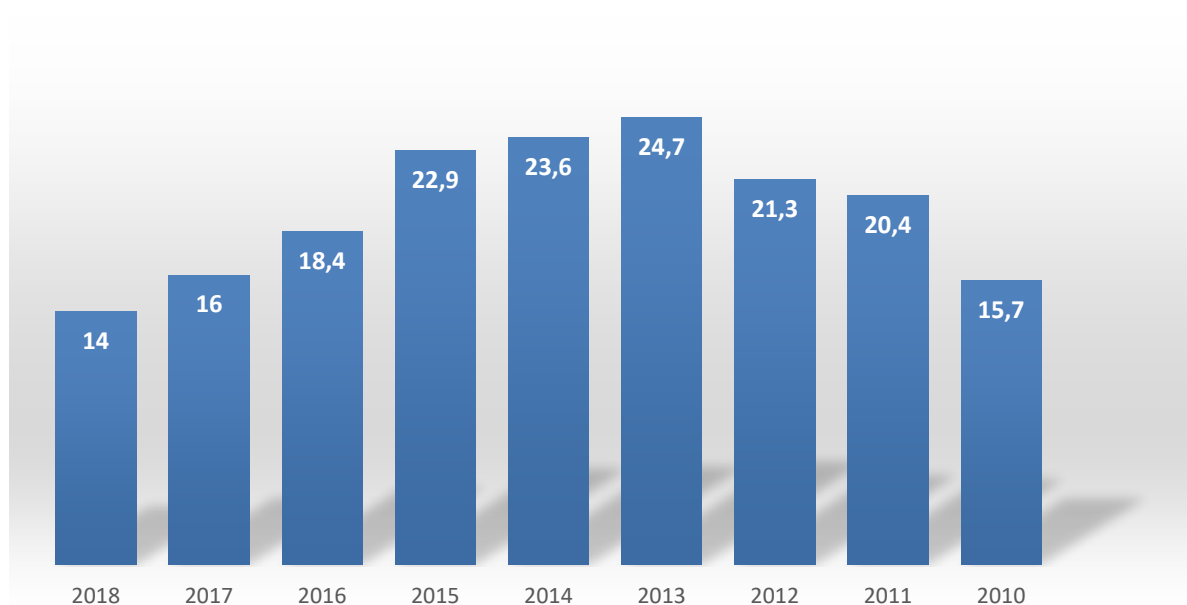
В десетки селски общини безработицата надвишава 35%, а делът на продължително безработните е много по-висок - над 65%. Заетостта на работната сила в селата е предимно в земеделието. Основната част е в нископродуктивни полупазарни стопанства и дори в натурални стопанства, произвеждащи продукция само за лично потребление. По данни на Агростатистика, близо 95% от работната сила в земеделието работи в стопанства на физически лица, чийто среден размер е под 20 дка. Това са дребни,

нископродуктивни стопанства с ограничени възможности за внедряване на нови технологии и ефективно използване на селскостопанската техника. Ниските доходи, проблеми с отопление, интернет, заведения, библиотеки, театри и кина често пъти са причина за миграция и изоставяне на семейния земеделски бизнес или бизнес в селския район. Мултифункционалността на земеделския сектор може да има стабилизираща роля по отношение на селската икономика, тъй като семейното земеделие не е само заетост, а е по-скоро начин на живот в сравнение с повечето други професии.

Източник: НСИ, собствени изчисления

Фигура 2. Население в селските райони, брой

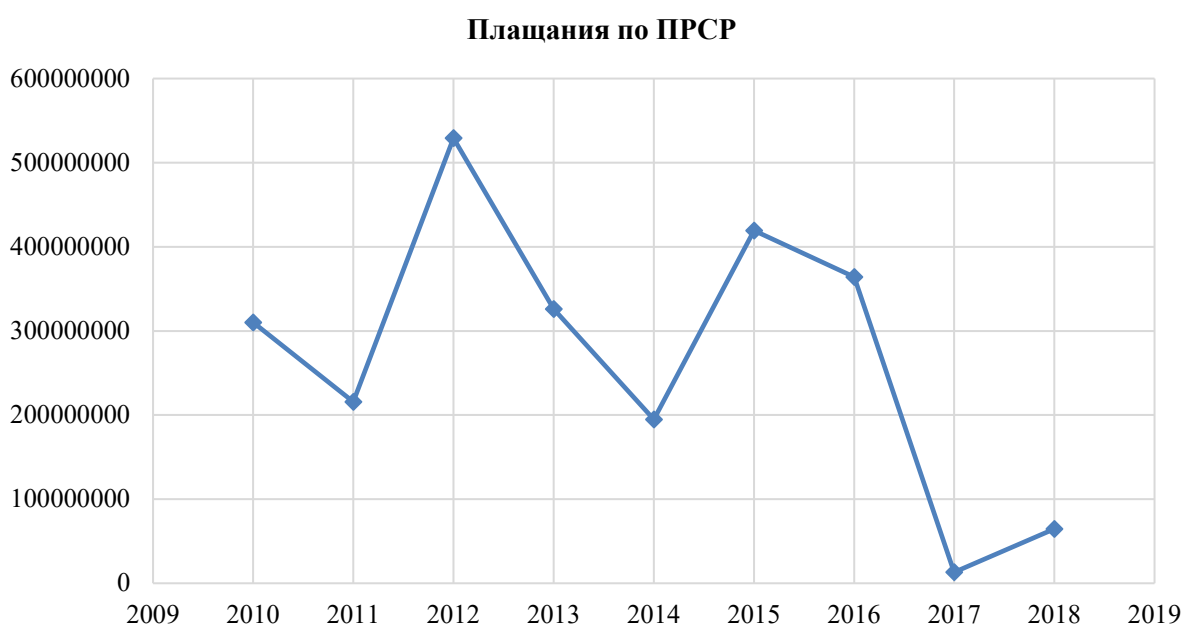

Източник: НСИ, собствени изчисления

Фигура 3. Безработица в селските райони, %

Заетостта на работната сила в селата е предимно в земеделие. Основната част е в нископродуктивни полупазарни стопанства и дори в натурални стопанства, произвеждащи продукция само за лично потребление. По данни на Агростатистика, близо 95% от работната сила в земеделието работи в стопанства на физически лица, чийто среден размер е под 20 дка. Това са дребни, нископродуктивни стопанства с ограничени възможности за внедряване на нови технологии и ефективно използване на селскостопанската техника. Броят на младежите във възрастовата група 15-29 години за последните 10 години е намалял значително. Същевременно, прогнозите на националната статистика сочат, че той ще продължава да намалява. Заедно с това, коефициентът на възрастова зависимост расте с всяка изминала година. Тенденциите относно изменението на населението в младежка възраст свидетелстват за формиране на демографски предизвикателства и рискове, водещи до застаряване на населението и негативно изменение на структурата му в трудоспособната възраст за страната

По предварителни данни на МЗХГ (2020 г.) семейната работна сила на постоянно заетите в стопанството са около 290 000 души, а около 79% от тях са именно неплатена работна ръка.

Източник: МЗХГ, собствени изчисления

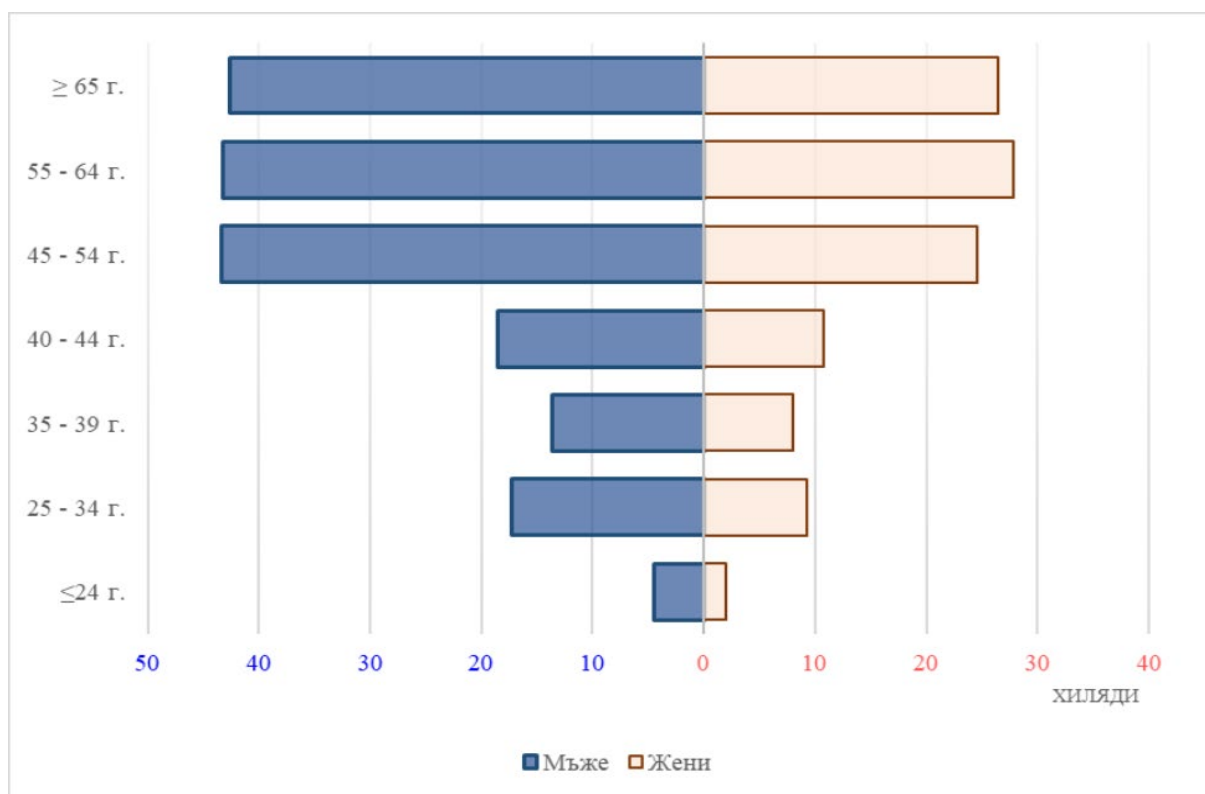
Фигура 4. Синергия между унаследяването и ОСП

След направени дълбочинни интервюта сред млади хора, които са ангажирани с дейността на семейното стопанство се открояват следните основни мотивиращи фактори:

- ✓ удовлетвореност (37% от респондентите);

- ✓ бързо развитие на бизнес в региона, в който са родени и добре познават (22%);
- ✓ прилагане на наученото в университета (15%);
- ✓ високи доходи (11%);
- ✓ възможности за усвояване на мерките по ПРСР (9%);
- ✓ традициите в семейството (4%);
- ✓ успеха на подобен бизнес в страни от ЕС (2%).

Прави силно впечатление, че младите хора не разчитат изцяло на мерките на ПРСР, въпреки че сред тях на първо място и най-атрактивна си остава мярката „млад фермер“. Голяма част от тях продължават наученото и установените бизнес модели в семейството и разчитат на изградените бизнес отношения на своите родители.

Източник: МЗХГ

Фигура 5. Възрастова структура на постоянно заетата (семейна и несемейна) работна сила в земеделието през 2020 г. (хил. броя лица)

Необходимостта от стимулиране на младите хора за използване на земята и развитие на самостоятелна форма на агробизнес, може да се търси в следните направления:

- ✓ Необходимо е премахване на пречките, пред които понастоящем са изправени младите хора при започване на селскостопанска дейност, чрез превръщане на смяната на

поколенията в един от основните приоритети. Този подход трябва да започне минимум между 10-12 г. преди самото реално унаследяване.

✓ Необходими са инвестиции в уменията, социалното сближаване, инфраструктурата и научните изследвания и иновации с цел подкрепа на конкурентоспособността, производителността и процеса на спрямо останалата част на ЕС

✓ Стимулира на предприемачеството сред младите хора, възможността за финансиране по различни програми, както и да се оказва съдействие при подготовката и управлението на проектите.

✓ Ролята на ПРСР и в частност WOMP - да планира стратегически и дългосрочно развитието на съответната селска територия, включително и чрез повишаване на капацитета на човешкия капитал – да информира, да мотивира и убеждава хората от местната общност за ползите от устойчивото социално-икономическо развитие на селския район.

✓ Селската икономика се структурира и от неземелската дейност и съответно тук трябва да обърнем и внимание на диверсифициране на дейността и степента на риска, който младите хора в селските райони са по-склонни да приложат. Подпомагане на проекти за развитие на неземеделските сектори на икономиката, водещи до създаването на нови работни места, подпомагане на инвестиции, които подобряват качеството на живот и достъпа до услуги на жители на селските райони.

✓ Икономиката в селските райони по отношение на неземелската дейност е представена предимно от малки и средни предприятия в селските райони, като относителният дял на предприятията с брой заети до 5-9 човека е приблизително 90%, като преобладават тези в сферата на услугите, които също нямат особен финансов потенциал. Тази обща картина предполага диверсификация в посока на по-тясно свързване между производство и преработка, вертикална интеграция не само в преработвателни мощности, но и с туризма и свързаните с него предприемачески активности – занаяти, култура и изкуства, атракции, а също създаване на къси вериги на доставки, популяризиране на местни кулинарни традиции и храни.

✓ Необходимо е да се улеснява установяването на млади земеделски производители в райони с постоянни неблагоприятни природни условия като напр планинските райони, или където често се налага диверсификация на дейностите, за да се постигне достатъчна степен на жизнеспособност.

Готовността за иновации и инвестиции е от решаващо значение за бъдещето на

селските райони. Само по този начин може да се спре застаряването на населението, заето в селското стопанство, и да се гарантира приемствеността и целта за многофункционално селско стопанство с управлявани от собственици семейни земеделски стопанства. Преди всичко трябва да се преодолеят противоречията между заложените виждания за развитие на агробизнес в селските райони и изискванията на младото поколение за иновационен и социално-икономически подход. Политиката на ОСП за интегрирано развитие на земеделието и селските райони трябва да бъде насочена към разкриване на възможности за съчетаване на трудовата заетост в земеделието с алтернативни форми на заетост, като развитие на местните традиционни занаяти, ангажираност в услугите, в селския туризъм, в преработката на земеделски и други суровини.

България следва да съсредоточат усилията си върху разработването на механизми за улесняване на достъпа до земя за младите селскостопански производители, които да внасят сигурност за значителните инвестиции, които са необходими и които представляват една от големите пречки пред започването на дейност.

Използвана литература:

1. Berrone, P., Cruz, C., Gómez-Mejía, L. R. (2012). Socioemotional wealth in family firms: Theoretical dimensions, assessment approaches, and agenda for future research *Family Business Review*, 25, 258-279
2. Eckman, K. (1994). "Rural Households and Sustainability: Integrating Environmental and Gender Concerns into Home Economics Curricula." Working Paper, Food and Agriculture Organization, Rome
3. Knudson, W. Wysocki, A. Champagne, J. Peterson, H. C. (2004) Entrepreneurship and Innovation in the Agri-food system. *American Journal of Agricultural Economics*, Vol. 86, December, pp. 1330-1338
4. Glover, J. Reay, T. (2013) *Sustaining the Family Business With Minimal Financial Rewards: How Do Family Farms Continue?*
5. Котева, Н. (2016) Конкурентоспособност на земеделските стопанства в България в условията на ОСП на ЕС, „Авангард Прима”София, 2016
6. <http://ec.europa.eu>
7. <https://www.nsi.bg/>
8. <https://www.mzh.government.bg/bg/>

Благодарност:

Докладът е разработен с финансовата подкрепа на Фонд „Научни изследвания“ по проект "Поземлени отношения и европейска политика: синергия и перспективи за българското земеделие". Проектът се изпълнява от Института по аграрна икономика, Селскостопанска академия - София, в партньорство с Икономически университет - Варна и Аграрен университет - Пловдив, 2019-2022 г. Авторът изказва благодарност на Фонд „Научни изследвания" за оказаната подкрепа при осъществяване на работата по проект ПОЗЕСИН, договор № КП-06-Н35/2-18.12.2019 г.

Информация за контакт с автора:

Гл. ас. д-р Даниела Цвяткова

Институт по аграрна икономика – София, Селскостопанска академия

e-mail: daniela_80@abv.bg